

KASNI ODJECI TEORIJSKE PRIPREME ZAVJERE: PITANJE JEDNOGA POLITIČKOG PLANA IZ 17. STOLJEĆA U MAĐARSKOM (I, NEPOSREDNO, U HRVATSKOM) JAVNOM ŽIVOTU 1868. GODINE I POLITIČKA POZADINA OBJAVLJIVANJA SPISA I NASTANKA ZNANSTVENE MONOGRAFIJE GYULE PAULERA O „UROTI“

Mór Jókai 1868. godine u listu *Hon* objavio je politički spis iz 17. stoljeća. Sam spis *Poduka k pravim promišljanjima o spasenju ruševne ugarske zemlje* prikazuje u ovom broju Rada Sándor Bene, a ovim člankom želi se ukazati na kasni odjek toga spisa koji je izazvao raspravu kao i sama Urota zrinsko-frankopanska. U raspravu se uključio i povjesničar Gyula Pauler objavljivanjem znanstvene monografije o samoj Uroti. Povijesna pozadina nastanka Paulerova znanstvenog djela jest doba nastanka Austro-Ugarske (i Hrvatsko-ugarske nagodbe), no ovaj rad baca pogled i na životni put Móra Jókaija i političko stajalište Gyule Paulera. Autor ukazuje i na veze između retorike Ante Starčevića i gravaminalne retorike 17. i početka 18. stoljeća.

Ključne riječi: 17. stoljeće; 19. stoljeće; Habsburška Monarhija; javno mnijenje; mađarska povijest; hrvatska povijest; povijest historiografije; Zrinsko-frankopanska urota; Gyula Pauler; Ante Starčević; politički govori.

Stajališta povijesne struke i, općenito, mišljenje šire javnosti o određenim povijesnim događajima i ličnostima nisu neovisni o aktualnoj političkoj situaciji, *mainstream* ideologijama (ili pak suprotno, novim ideologijama koje dijele tek malobrojni, ali utjecajni intelektualci, a s vremenom postaju vladajućim smjerom u javnosti). Ni odabir tema kojima se bave stručnjaci ne može biti sasvim neovisan o društvenim očekivanjima, znanstvenim trendovima i općoj modi pisanja te općeprihvaćenim stilskim pravilima. Kao primjer navodim poznate promjene u pristupu Uroti zrinsko-frankopanskoj u hrvatskoj historiografiji i javnosti: povjesničar iz doba ilirizma Ivan Švear u svojoj povijesnoj sintezi *Ogledalo*

Ilirije još osuđuje i Zrinskog i Frankopana tvrdeći da su zasluženo pogubljeni jer su se bunili protiv zakonitog vladara.¹ Švear je općenito vrlo odan Habsburgovcima (pa zato hvali i bana Ivana Pálffyja, što je sa svojim Hrvatima pobijedio Rákóczijeve kuruće). Čak i Radoslav Lopašić, autor prvoga poduljeg spisa o Uroti na hrvatskom jeziku godine 1861. ima negativan stav o urotnicima.² To mišljenje već tada mnogi ne dijele s njim, pa ni sam biskup Josip Juraj Strossmayer ni Ante Starčević. Nepunih pola stoljeća poslije objavljivanja djela *Ogledalo Ilirije* Franjo Rački već samim prikupljanjem i objavljivanjem spisa o Uroti dokazuje da ne dijeli Švearovo mišljenje o opravdanosti osude urotnika od strane sudaca u službi Leopolda I., a svoju zbirku dokumenata objavljuje uz financijsku potporu đakovačkog biskupa.³ Pravaši Ante Starčević i Eugen Kvaternik stvorili su krajem 1860-ih godina (i, naravno, 1871., na dvjestotu obljetnicu) snažan kult oko Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana kao boraca za hrvatsku neovisnost i slobodu.⁴ Zapravo, kult koji su pravaši stvorili trajno je smjestio tu dvojicu velikaša tragične sudbine u hrvatski nacionalni panteon, o čemu svjedoči i novija hrvatska povijesna literatura.⁵ Izuzetak je samo razdoblje socijalističke Jugoslavije, kada je kult boraca za hrvatsku neovisnost potisnut u pozadinu.

U Ugarskoj pak, nakon revolucije i rata za neovisnost tijekom kojega je došlo u travnju 1849. godine i do detronizacije Habsburgovaca, svako bavljenje novinara, pa i stručnjaka za povijest, temom Urote i 15 – 20 godina nakon spomenutih „aktualnih“ događaja nehotice je imalo i politički prizvuk. U ovom kontekstu i puko objavljivanje takozvanih *Promišljanja* i rasprava oko njega, ali isto tako i znanstvena istraživanja te protuhabsburške akcije i objavljivanje znanstvenih djela o njoj u očima javnosti imali su sasvim drugu težinu nego rasprave o toj

¹ Ivan ŠVEAR, *Ogledalo Ilirije, iliti Dogodovština Ilirah, zatim Slavenah*, Zagreb, 1839. – 1842. „... moradoše svoj grijeh mačem krvnika platiti“, 463.

² Radoslav LOPAŠIĆ, Petar grof Zrinji i Franjo grof Frankopan, *Leptir. Zabavnik za godinu 1861* (Vukotinović, Ljudevit ur.), Zagreb, 1861, 113-170.

³ Franjo RAČKI, *Izprave o uroti bana P. Zrinskog i kneza Fr. Frankopana*, Zagreb: JAZU, 1873.

⁴ Jaroslav ŠIDAK, Urota zrinško-frankopanska kao historiografski problem, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2, 1972., 5-21. Šidak upozorava na pismo Josipa Jurja Strossmayera grofu Juliju Jankoviću (to pismo pisano njemačkim jezikom objavio je u cijelosti Tade Smičiklas) u kojemu biskup piše da nijedan Jugoslaven ne može preboljeti potpuno „tragičan kraj porodice Zrinskih i Frankopana“.

⁵ Miroslav KURELAC i Zoran LADIĆ, Pokret za ocjepljenje Hrvatskog Kraljevstva od Habsburške Monarhije, u: *Povijest Hrvata 2: Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvooga svjetskog rata* (Valentić, Mirko i Čoralić, Lovorka ur.), Zagreb: Školska knjiga, 2005., 130-143. Doduše, ipak se može postaviti pitanje koliki je stupanj neovisnosti imala jedna osmanska vazalna hrvatska država. I najnovija knjiga o „Uroti“ pisana je u znaku najvećeg poštovanja prema junacima tragičnog događaja hrvatske povijesti 17. stoljeća: Anđelko MIJATOVIĆ, *Zrinško-frankopanska urota*, Biblioteka posebna izdanja, Zagreb: Alfa, 1999.

temi danas ili publiciranje stručnih radova u znanstvenim časopisima u naše doba. Zato je – kada je najpoznatiji mađarski romanopisac, istodobno i istaknuti novinar Mór Jókai (ili kako ga u tadašnjoj hrvatskoj javnosti zovu, Mavro Jókai), u svojem političkom dnevnom listu *Hon* 1868. godine u nastavcima u obliku feljtona objavio spomenuta *Promišljanja*,⁶ koja povjesničari (i tadašnji i današnji) smatraju političkim spisom koji je igrao važnu ulogu u ideološkim pripremama za protuhabsburšku urotu – objavljivanje takve stare političke rasprave izazvalo pravu buru, i ne samo u krugu stručnjaka za povijest 17. stoljeća (kolega Sándor Bene pretpostavlja da je spis nastao 1665. godine i da je njegov autor István Vitnyédi, bliski suradnik bana Nikole Zrinskog⁷).

Mór Jókai, novine *Hon*, njihov politički put i tempiranje objavljivanja *Promišljanja*

Najprije vrijedi baciti malo pogled i na samog urednika lista *Hon*, na njegovu političku karijeru i prošlost, odnosno revolucionarne, protuhabsburške, čak republikanske ideje koje je zastupao u mladosti na stranicama lista *Életképek*, koji je on uređivao 1848. godine, pa i na same dnevne novine *Hon*.⁸ Ove potonje, kao i njihov urednik Jókai, od početka 1860-ih do sredine 1870-ih zastupale su stavove umjerene oporbe i tek su postupno počele mijenjati svoj oporbenjački karakter. List *Hon* poslije 1875. godine postao je blizak vladi Kolomana Tisze, dok je s vremenom nekadašnji republikanac Jókai postao vrlo blizak prijestolonasljedniku Rudolfu, a istodobno je bio omiljeni pisac kraljice i carice Elizabete.⁹ Zapravo veza književnika i visokorangirane čitateljice igra važnu ulogu u piščevu približavanju dinastiji. Da carica obožava njegova djela, pisac je prvi put mogao čuti od Ferenc Deáka.¹⁰ Godine 1866., kada je carica Elizabeta dulje boravila u Budimu da, na molbu Franje Josipa, izgradi neformalne veze s mađarskim političarima i javnim djelatnicima, Jókai se još nije susreo s njom, a kao oporbenjak nije

⁶ *A Hon* 1868., 203, 205-207, 209-213 (4. – 10. rujna; 12. – 17. rujna). Spis je u svojoj obiteljskoj arhivi otkrio grof László Ráday i pretpostavio da ga je početkom 18. stoljeća napisao njegov predak, Pál Ráday, tajnik kneza Franje II. Rákócziya.

⁷ Vidi o tome: Sándor BENE i Sándor SZABÓ, Oktatás jó elmélkedésre, *Hadtörténelmi Közlemények*, 113, 2000., 437-476.

⁸ O političkom karakteru lista *Hon* vidi poglavljja „A Hon 1863-1867” u: *A magyar sajtó története*, sv. II/1 te poglavljja „Jókai hírlapjai és a balközép” i „A „magyar Times” u: *A magyar sajtó története*, sv. II/2 (Szabolcsi, Miklós ur.), Budapest, 1985.

⁹ O tome vidi: Kálmán MIKSZÁTH, *Jókai Mór élete és kora*, Budapest, 1982., odnosno Gábor GÁNGÓ, Jókai Mór és Rudolf trónörökös barátsága, *Irodalomtörténet*, 3, 2003., 380-395.

¹⁰ O vezama Jókai i kraljice Elizabete vidi: Eszter Virág VÉR: „... egy áldott emlékezetű királyné...”: Adalékok Jókai Mór mitikus Erzsébet-képének alakulásához. *Aetas: történettudományi folyóirat*, 30, br. 1, 2015., 59-86.

otišao ni na prijam u budimskoj tvrđavi nakon svečane krunidbe Franje Josipa za kralja Ugarske i Elizabete za kraljicu. Do njihova prvog osobnog susreta došlo je tek u prosincu 1868. godine. Književnik je postao jedan od tvoraca legende o kraljici Elizabeti i znatno je pridonio stvaranju njezina kulta u mađarskoj javnosti.

Prvi dokaz tomu jest jedna njegova pomalo skrivena rečenica u Jókaijevu kulturnom romanu *Sinovi čovjeka kamena srca* (*A kőszívű ember fiai*), koji je također prvi put izlazio u nastavcima na stranicama lista *Hon* 1869. godine. Roman je apoteoza mađarske revolucije i borbe za neovisnost 1848./1849. godine, ali upravo u poglavlje koje opisuje krvavu odmazdu carskih vlasti protiv mađarskih boraca za slobodu pisac je ubacio rečenicu koja kraljicu prikazuje u vrlo pozitivnom svjetlu:

„I tada u visini nije postojalo nijedno čarobno žensko oko, čija bi jedna suza milosti mogla potisnuti more krvi.”¹¹

Štoviše, ta veza pisca i kraljice zasigurno je igrala ulogu da književnika od financijskog stečaja 1870-ih godina spašava potajice sam vladar Franjo Josip I.

Dok je Jókai 1861. godine (pa i kasnije, 1865. i 1871.) na parlamentarnim izborima dobio mandat kao kandidat oporbe, nakon što je Koloman Tisza od predstavnika umjerene oporbe postao pristašom Austro-ugarske nagodbe, pa od 1875. i premijerom ugarske vlade, i Jókai osvaja zastupničko mjesto kao pristaša nove Slobodoumne stranke koja je nastala fuzijom dijela Deákove stranke i Tiszine Stranke lijevog centra. Godine 1896. Jókai pak postaje član Gornjeg doma Ugarskog parlamenta.

Mór Jókai rođen je u Komarnu 1825. godine (umro je u Budimpešti 1904.), a književnu, novinarsku i političku karijeru započeo je 1840-ih godina. Kao književnik već uoči 1848. godine počeo je postizati prve uspjehe kod čitateljske publike. Jókai i najpoznatiji mađarski pjesnik toga doba Sándor Petőfi postali su prijatelji i igrali su istaknutu ulogu u revoluciji u Pešti 15. ožujka 1848., pa su iste godine počeli zajedno uređivati revolucionarni list *Életképek*, koji je zastupao republikanske poglede, Jókai je čak objavio i članak koji propagira proturojalističko stajalište, a u rubrici *Charivari* (sam izraz uzet je iz terminologije, odnosno novinarske prakse Francuske revolucije) Jókai izvrgava ruglu i članove habsburške dinastije, pogotovo oštro napada nadvojvotkinju Sofiju (majku Franje Josipa I.) i bana Jelačića – o banu je čak napisao komični ep u prozi u nastavcima i u njemu preuzima i tadašnje peštanske tračeve o navodnoj seksualnoj avanturi bana ka-

¹¹ Mór JÓKAI, *A kőszívű ember fiai*, Budapest, 1961., 566 – poglavlje: „Egy ember, akit eddig nem ismerünk, Szépirodalmi Könyvkiadó”.

valira s nadvojvotkinjom. O toj navodnoj vezi u tadašnjoj su se Pešti širili pornografski crteži u obliku letaka na kojima ban Jelačić vodi ljubav sa Sofijom.¹²

Nakon gušenja mađarske borbe za slobodu književnik se morao skrivati, ali je tako uspio izbjeći najgore razdoblje odmazde, a time i kazneni postupak protiv sebe. Poslije 1861. godine, kada režim malo popušta i djelomično se vraćaju ustavna prava i političke slobode, Jókai uz financijsku pomoć nekih mađarskih mecena pokreće politički list *Hon*, koji je blizak oporbi (poslije Austro-ugarske nagodbe naginje ne radikalnoj nego umjerenoj opoziciji). Još prije sklapanja Nagodbe, u vrijeme provizorija, Jókai nakratko dospijeva u zatvor jer je kao urednik objavio članak koji je u očima vlasti bio politički nepodoban. Naravno, kao političkom kažnjeniku samo mu je još više porastao ugled u očima javnosti. Jókai u listu *Hon* 1867. godine zapravo ne odbija Nagodbu, ne kritizira je oštro, kako je sam napisao dva dana nakon formiranja nove mađarske vlade grofa Gyule Andrásyja: „što je za jednu stranu pobjeda, za drugu stranu nije pad i poraz, jer snaga jedne polovice parlamentarnih stranaka i povjerenje druge strane uzajamno su pružali potporu.“¹³

Njegove novine izražavaju oprezno kritičan ton u vezi s Deákovim kompromisom s vladarom Franjom Josipom (koji je ipak gušitelj mađarske borbe 1848./1849. godine). *Hon* zato ipak pokazuje izvjesnu rezerviranost i kritičke poglede prema Deákovoj stranci i prvoj nagodbenoj vladi grofa Gyule Andrásyja, pa čak i protiv novoga političkog smjera vođe Stranke lijevog centra Kolomana Tisze, koji se postupno približava deákovcima. Jókaijev list zadržat će oporbeni karakter sve do 1875. godine, ali tada je već novi urednik Lajos Csernátorny na čelu uredništva. Dakle objavljivanje *Promišljanja* nepunu godinu dana nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe i u godini u kojoj se priprema Hrvatsko-ugarska nagodba možemo smatrati nekako i znakom upozorenja javnosti da je s Habsburgovcima bolje biti oprezan. Upozorenje je upućeno i mađarskoj javnosti, u znaku hrvatske izreke: „Viruj Nimcu kano suncu zimsku!“, ali s obzirom na onaj sadržaj političkog spisa iz 1665. godine koji se odnosi na Hrvatsku i na odnose Hrvata s Habsburgovcima, publiciranje *Promišljanja* na stranicama novina *Hon* ima posredno veze i s hrvatsko-mađarskim odnosima. Doduše, kada *Promišljanja* izlaze u nastavcima u rujnu 1868. godine u Jókaijevu listu, Ugarski parlament već je izglasao Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao zakonski članak XXX.1868.,

¹² O tome vidi: Dinko ŠOKČEVIĆ, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2006., poglavlje „Kukavica Jelačić trči prema Beču“ Kako su Mađari doživljavali bana Josipa Jelačića, 153-169. Same crteže, za koje se mislilo da su nestali, pronašao je i objavio Róbert HERMANN, *A főhercegnő és a bán intim pózban, Rubicon*, 20. 5. (2010), 56-63.

¹³ *Hon*, 19. veljače 1867.

ali to nije učinio i Hrvatski sabor – on još u rujnu nije donio konačnu odluku (tek u studenome 1868. godine Sabor usvaja Nagodbu kao zakonski članak br. I.1868.). *Promišljanja*, u kojima su hrvatsko pitanje i povrede hrvatskih prava s austrijske strane izuzetno jako naglašeni, u tom političkom kontekstu dobivaju veću težinu. Zapravo, to je poruka hrvatskoj javnosti da Hrvati budu i sada oprezniji prema Austriji i Habsburgovcima, vladarskoj kući koja u prošlosti (i davnoj i nedavnoj) nije poštivala ni njihova politička prava, i da hrvatski političari u zajedništvu s Mađarima mogu lakše obraniti svoja ustavna prava. Zapravo, time se poručuje: Nagodbu treba sklopiti s Ugarskom, a ne s Austrijom. Tu je poruku, inače, u neposrednijem obliku, u ono doba zastupala i većina mađarskih listova, a u Hrvatskoj su takvo stajalište zauzimali pripadnici Narodne ustavne stranke („mađaroni“) i Rauchov list *Hrvatske novine*. Mislim na onaj dio *Promišljanja* čiji sažeti sadržaj – doduše bez navođenja izvora – citira i Tadija Smičiklas u svojoj knjizi *Poviest hrvatska*:

„Gledajte Hrvatsku, kako su joj slobode oštípali sa svih strana. Jedan vitez sjedi u Varaždinu, a drugi u Karlovcu, dva njemačka generala, a u Krajini sve njemački oficiri, pak jedan dio zemlje otimlje za sebe Štajerska, a drugi Kranjska.

Spomenite se sloboda njenih od godine 1649. Tužna i žalostna pjesma poput lamentacija Jeremije proroka dolazila u sabor, da takove još nije bilo, a pomoći još nije do danas neima. Koliko se gazi sloboda trgovine s Italijom i kako se time pogazila zemlja? Što je od Turaka ostalo Dalmaciji, to se prepušta Talijanom, kao da je njihovo. Smiluj se bože, u gorkoj nesreći svomu kršćanskomu puku!”¹⁴

Taj protuhabsburški, protuaustrijski stav u hrvatskoj javnosti 1860-ih godina zastupaju mađaroni, ali i pravaši, među njima i Ante Starčević, i to izrazito dosljedno. Eugen Kvaternik pokušao je, doduše, 1860-ih godina izgraditi veze i s austrijskim političarima, ali krajem desetljeća dosljedno zastupa protuaustrijsko (ali istodobno i protumađarsko) stajalište i ustanak u Rakovici 1871. godine diže u znak borbe jednako i protiv „švapske“ i protiv mađarske prevlasti nad Hrvatskom.

Monografija Gyule Paulera o „Uroti“ i politička pozadina obitelji Pauler

Nakon objavljivanja *Promišljanja* u nastavcima u listu *Hon* došlo je do rasprave u mađarskoj povijesnoj znanosti o autorstvu i vremenu nastanka samoga gla-

¹⁴ Tade SMIČIKLAS, *Poviest hrvatska, Dio drugi od godine 1526-1848.*, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1879., 167.

sovitog političkog spisa. Samom filološkom raspravom ne želim se ovdje baviti, spomenuo bih samo članak Gyule Paulera u časopisu *Századok* u kojemu se on zauzima za autorstvo Nikole Zrinskoga Čakovečkog (pogrešno).¹⁵ Ipak, Pauler spominje kao mogućnost autorstvo bliskog suradnika hrvatskoga bana, Istvána Vitnyédija, koji je, prema Sándoru Beneu, najvjerojatnije pravi sastavljač teksta *Promišljanja*, jer je kao bliski suradnik banov dobro poznao i hrvatske prilike i djela Nikole Zrinskog (npr. *Lijek protiv turskoga opija*), pa eventualne sličnosti s banovim razmišljanjem proizlaze iz te činjenice. Budući da je spis pronađen u arhivu obitelji Ráday, vrijedi spomenuti i važan tekst čiji je sastavljač gotovo sigurno uistinu bio tajnik Franje Rákócziya II., Pál Ráday, a to je *Proglas* kneza Rákócziya hrvatskim staležima iz 1704., čiji tekst ima mnogo sličnosti s tekstom *Promišljanja* (Pál Ráday sasvim je sigurno pročitao *Promišljanja*, možda ih je i dao tiskati, ali zasigurno nije i njihov autor).

Iako je Franjo Rački još 1873. godine u izdanju JAZU objavio spise o Uroti¹⁶, hrvatska monografija o toj temi tada nije nastala. U međuvremenu, nepune tri godine nakon objavljivanja Račkijeve zbirke dokumenata, mađarski povjesničar Gyula Pauler publicirao je veliku monografiju o Uroti.¹⁷ Baviti se protuhabsburškom urotom u doba kada se na ugarskom prijestolju još uvijek nalaze Habsburgovci, a prošlo je manje od tri desetljeća od mađarskog rata za neovisnost protiv istih Habsburgovaca, i nehotice ima za suvremenike politički prizvuk. U predgovoru monografije Gyula Pauler zauzima jasno političko stajalište i formulira poruku za aktualnu mađarsku javnost.¹⁸ Ta je poruka zapravo, u neku ruku, ograđivanje od protuhabsburške urote i zauzimanje za Nagodbu s vladarskom kućom i Austrijom. Zašto je trebao povjesničar Pauler činiti takvu gestu? Ta gesta nije samo nekakva samoobrana, jer osjeća da se bavi u političkom smislu škakljivom temom, nego je njegovo stajalište izraz političkog uvjerenja – i osobnog, ali i obiteljskog. Naime otac Gyule Paulera, Tivadar Pauler (1816. – 1886.), tada je već više godina (i u više vlada) obnašao ministarsku dužnost, dakle bio je aktivni pristaša, da ne kažem graditelj, Austro-ugarske nagodbe.¹⁹ Tivadar

¹⁵ Gyula PAULER, Gróf Ráday László, *Századok*, 2, 1868., 584-586.

O raspravi oko *Promišljanja* vidi detaljnije: Ágnes R. VÁRKONYI, *Történeészvita Zrínyiről 1868-ban*, u: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére* (Gergely, Jenő gl. ur.), Budapest: ELTE, 2000., 627-640.

¹⁶ Franjo RAČKI, *Izprave o uroti...*, Zagreb, 1873.

¹⁷ Gyula PAULER, Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1-2, 1876.

¹⁸ Na tu činjenicu i kolega Bene skreće pozornost u svojem članku „Promišljanja o nemogućemu“ u ovom broju časopisa *Rad*.

¹⁹ Tamás MIKLÓS, Adalékok Pauler Tivadar (1816–1886) pályafutásához, *Comitatus*, VIII. 3. 1998., 62-70.

Pauler bio je pravnik, priznati stručnjak za kazneno pravo, 1838. – 1848. profesor na Pravnom fakultetu Kraljevske akademije u Zagrebu, između 1845. i 1848. sudac Banskog stola, a poslije 1849. profesor na Pravnom fakultetu Peštanskog sveučilišta. Najprije je bio pristaša Deákove stranke te je postao ministar bogostovlja i nastave u vladi Józsefa Szlávyja (1871. – 1872.), zatim ministar pravosuđa u vladi Istvána Bittóa (1872. – 1875.), ali se kasnije, zajedno s dijelom deákovaca, pridružio Slobodoumnoj stranci i ponovo postao ministar pravosuđa u vladi Kolomana Tisze (od 1878. do smrti 1886.). Dakle Gyula Pauler kao sin ministra, čvrstog podupiratelja Nagodbe, dijelio je očeve političke stavove.

Gyula Pauler rođen je u Zagrebu 1841. godine, kada mu je otac bio profesor na Kraljevskoj akademiji. Pauler je jedan od najboljih mađarskih povjesničara druge polovice 19. stoljeća, priznati stručnjak za arhivistiku, pa je bio i dugogodišnji voditelj Državnog arhiva u Budimpešti.²⁰ Prvu svoju važnu monografiju posvetio je dakle temi iz ranonovovjekovne povijesti, Wesselényijevoj uroti. Ovdje se neću baviti samom knjigom, ali svakako vrijedi malo detaljnije citirati rečenice iz predgovora s njegovim političkim stavovima, koji su ujedno i njegov stav o samoj Uroti i njezinu mjestu u mađarskoj povijesti.

Već na početku predgovora cijelu urotu stavlja u kontekst borbi ugarskih staleža protiv pokušaja uvođenja novog, suvremenijeg načina vođenja državne uprave od strane Ferdinanda I. od godine 1527. (pri kojemu bi ugarski, pa i hrvatski plemići postupno, ali sve izraženije, bili lišavani svojega utjecaja na politiku kraljevskog dvora). Pauler dakle izražava mišljenje da na tom području traje borba Ugarske i Beča praktički sve do Nagodbe 1867.

Pauler Urotu smatra zapravo neuspjelim (doduše radikalnim) pokušajem sprečavanja centralizacije kraljevske uprave (čiji je znak Vašvarski mir koji je Dvor sklopio uz potpunu ignoranciju političkog stava ugarskih i hrvatskih staleža), ali naglašava da je ipak došlo do sabora u Sopronu koji je bio kompromis između Dvora i plemstva. Međutim, poslije uspješnog završetka protuturskih ratova, Leopold I. ponovo je težio apsolutizmu i zato je 1703. godine došlo do ustanka Franje II. Rákócziya, koji (iako bez samoga kneza, koji ne prihvaća kompromis) završava 1711. Szatmárskim mirom, dakle opet kompromisnim rješenjem.

Kako piše Pauler²¹:

„U dugoj borbi nijedna strana nije pobijedila u potpunosti, i tko zna, ovaj dvojbeni završetak, nije možda bila prava sreća za naciju? Jer ne smijemo

²⁰ Vidi: Ágnes Judit SZILÁGYI, *Érdekes személyiségek, emlékezetes viták a magyar történetírásban, 27 történetészportré*, Budapest: Palatinus, 2007, 27-33, odnosno Zoltán KALAPIS, *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból*, Újvidék: Fórum Könyvkiadó, 2002.

²¹ PAULER, Wesselényi, str. III.

zaboraviti, mađarska nacija je slobodu branila u njenom srednjojekovnom obliku. Da je pobijedio Leopold I., vjerojatno bismo doživjeli sudbinu Češke, stvarno bismo „stajali kao Česi“:²² naprotiv, ukoliko bi mađarska oporba postigla potpunu pobjedu, i dostigla svoj ideal, slobodu poljske republike, vrlo je vjerojatno da bismo i mi stigli do stanja u kojemu se nalaze naši nesretni susjedi (misli na nestanak i podjelu poljske države – D.Š.).“

Jasno je da Pauler dijeli isti stav i o borbi za neovisnost 1848./1849. godine i o pitanju Austro-ugarske nagodbe 1867. (što je za njega očigledno neki novi, čak bolji, Szatmárski mir).

U predgovoru svoje monografije Pauler nabraja razne zbirke objavljenih izvora o Uroti, neke od njih oštro kritizira, čak ih ocjenjuje kao neupotreblljive. Zbirku dokumenata koje je izdao Franjo Rački smatra korisnom, u predgovoru joj predbacuje samo česte tiskarske greške. Međutim, još 1873. godine u časopisu *Századok*, Pauler je jako kritizirao Franju Račkog jer se u svojoj zbirci dokumenata o Uroti nije koristio mađarskim izvorima i predbacuje mu da to čini zato da bi prešutio vezanost Zrinskih za mađarsku naciju.²³ U 19. stoljeću među Hrvatima i Mađarima od vremena ilirskog pokreta trajala je rasprava o nacionalnoj pripadnosti znamenitih povijesnih ličnosti, no u to sada ne bih ni ulazio, to sam pitanje detaljno obradio u svojoj knjizi *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*.²⁴

Zanimljivo je pak pitanje za temu ovoga članka zašto ton napisa mađarskih autora o Hrvatima 1870-ih godina postaje negativan. Još 1868. godine, kada su *Promišljanja* objavljena u Jókaijevu listu *Hon*, gotovo cijeli mađarski tisak pisao je pozitivno o Hrvatima i Hrvatskoj.²⁵ Razlog za promjenu prohrvatske atmosfere i prevladavanje kritičkih pristupa Hrvatima možemo pronaći u velikim promjenama koje su se dogodile u hrvatskoj politici onoga razdoblja: pobjeda Narodne stranke na izborima, njezina uspješna propaganda protiv Hrvatsko-ugarske nagodbe i prosvjedi protiv nje, zahtjev za revizijom Nagodbe, ustanak u Rakovici i nakraju politički poraz unionista uvjerali su mađarsku javnost da hrvatsko pitanje koje su smatrali 1868. godine zauvijek riješenim uopće nije riješeno te se vraćaju stari politički sukobi.²⁶ Povjesničari, pa ni obični čitatelji u doba moder-

²² U mađarskom jeziku biti u stanju kao Česi (*csehül állni*) znači biti u vrlo lošem, odnosno jako nepovoljnom položaju.

²³ Gyula PAULER, „Vetera monumenta Slavorum meridionalium...“, *Századok*, 10, 1876., 570-573.

²⁴ ŠOKČEVIĆ, Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Vidi najviše poglavlja: „Povijest u službi politike“, 293-323, i „Samo da nije bilo iliraca i Jelačića!“, 325-356.

²⁵ O oduševljenosti gotovo cjelokupnoga tadašnjeg mađarskog tiska prema braći Hrvatima vidi: László HEKA, Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica*, Tomus LIV. Fasciculus 9., Szeged, 1998, 10, 24-26.

²⁶ Uistinu je velika većina mađarske javnosti bila zatečena razvojem događaja u Hrvatskoj jer ju je

nih nacionalizama, nisu mogli razumjeti da ljudi u 17. i početkom 18. stoljeća nisu pod pojmom nacije podrazumijevali isti identitetski sklop kao javnost u nacionalnim državama 19. i 20. stoljeća.

Kasnije je Pauler potpuno napustio politički osjetljivo područje ranoga novog vijeka i vladavine Habsburgovaca u Ugarskoj i posvetio se razdoblju dinastije Arpadovića te postao izvrstan stručnjak za mađarsko srednjovjekovlje.

Starčevićeva retorika i utjecaj političkih spisa u 17. i 18. stoljeću

U hrvatskoj javnosti druge polovice 19. stoljeća saborski govori imali su neusporedivo važniju ulogu nego danas, a ista konstatacija vrijedi i u slučaju političkih govora u vrijeme izborne kampanje. U samu zgradu Sabora međutim publika je mogla ući samo u ograničenom broju, pa su zato najvažniji govori bili objavljeni u obliku knjižice kao poseban otisak, a neki od govornika postali su vrlo popularni; od svih hrvatskih političara nagodbenog razdoblja možda je najviše pozornosti u širim slojevima građanstva izazvao „Otac domovine“, suosnivač i vođa Hrvatske stranke prava – Ante Starčević.

U svojem važnom govoru na Saboru 26. lipnja 1861. (podržavši Kvaternikove državno-pravne prijedloge o neovisnoj Hrvatskoj, koja prema Austriji i Ugarskoj ima potpuno ravnopravan položaj) Starčević je na slojevit način prikazao hrvatsko-ugarsku prošlost između 1527. i 1861. godine. Sjetio se i sudbine Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana:

„Da nas nije Austrija do godine 1848. više tlačila, uzrok je da ovakovo postupanje bijaše po nju korisnije, a ne da se je ona nas bojala. Ali vapiju jedni, još nikada nije bilo tako strašna tlačenja, kakovo je ovo današnje. Da što, jer pod pervašnjimi tlačenji mi nismo živili, a da bi se ustali otc naš, oni bi znali svašta kaživati o onih vremenih, kad-no naši Kerčki-Frankapani, naši Šubić-Zrinski biahu za buntovnike proglašeni i udavljeni samo zato, jer se Nemcem htelo hervatskih imanjah.“²⁷

Najprije je naglasio kako Austrija svojim protuzakonitim nalogom, kojim želi pomiriti Hrvate i Mađare, zapravo priprema razdor. (Starčević nije prizna-

propaganda vlastitog tiska 1868. godine uspješno uvjerila da će s Hrvatskom u budućnosti sve biti u redu. Jedino je najistaknutiji državnik u tadašnjoj Ugarskoj, Ferenc Deák, mislio 1868. godine da nije sretno što se Nagodba sklapa s unionistima, a ne s Narodnom strankom, jer je bio uvjeren da Strossmayerovi sljedbenici imaju jači utjecaj u hrvatskom društvu nego mađaroni. Vidi: László KATUS, Deák Ferenc és a horvát kiegyezés u: *Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek* (Nagy, Mariann i Vértesi, Lázár ur.), Pécs, 2008., 255-271.

²⁷ Govor Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861. u: *Dnevnik Sabora Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u Zagrebu god. 1861.*, Zagreb, 1862., 276-283., odnosno *Djela Dra Ante Starčevića, Knjiga I. Govori, Izdaje Odbor kluba Stranke prava*, Zagreb, 1893. (reprint izdanje 1995.), 23-24.

vao vladarev nalog, prema kojem su Hrvati i Mađari morali najprije međusobno urediti svoje odnose):

„... i ako nas razlog vodi, moramo kazati, da nam sve one nepravde koje pretrpismo, i koje trpimo i od Mađžara, sama i glavom Austrija počinila. Gospodo, nije Mađžar našu domovinu iznudio, nije Mađžar narod hrvatski pobarbario, potuđinčio i zaslužnjio, netruje nas Mađžar u Sremu, u vojničkoj Krajini, u Dalmaciji, na Reki, rečju po svoj našoj domovini: - nikakovo zlo nije nama Mađžar s ovustranu trista i trideset i četiri godine učinio, on nam ga ne čini ni danas, nego sva naša nesreća dolazi od same Austrije.“²⁸

Bujica riječi, retorička pitanja nakon kojih slijedi mnoštvo strastvenih, ali istodobno razumnih argumenata, stalna napetost u govoru, često jaki, za vladodršce neprihvatljivi, izrazi (zbog kojih su predsjednici Sabora nejedanput prekidal i njegov govor i opominjali govornika), čitav stil Starčevićevih retoričkih obrata podsjeća me, mislim ne bez temelja i razloga, na retoriku baroknog razdoblja, na stil raznoraznih *proglasa* i *promišljanja*, stil političkih tekstova 17. i početka 18. stoljeća. Da to nije puka pretpostavka, odnosno da je Starčević poznavao te stare povijesne tekstove, potvrđuje on sam u jednom svojem saborskom govoru iz 1866. godine:

„Rat poradi nasljedstva španjolskoga biaše u plamenu. Mladić Franjo Rakički uteče iz tamnice austrijske, ter pozva narodna oružje za oslobodjenje svoje domovine. U svojem proglassu on kaza da je iz javnih, iz službenih spisa dokazano da Austria svake godine, pod koje-kakovimi imeni, više daće s naroda sadire – nego li je Turčin kroz pedeset godinah sadrao; on kaza da pučanstvo za uteći progonstva i deračini, beži u Tursku. To bežanje u Tursku, biaše, gospodo, jedan izmedju razlogah da je uvedena granica, koje sverha biaše zabranjivati ono bežanje. Franjo Rakički u onomu proglassu kaže strašnih istinah.“²⁹

U istom govoru Starčević se sjetio i tragične sudbine Zrinskih i Frankopana ponovivši optužbe na račun Austrije da ih je ona pogubila samo zato da im otme imovinu i zato što su voljeli slobodu i svoju domovinu. Kao i kod gravaminalnih govora na saborima u 17. stoljeću, Starčević u tom govoru spočitava Austriji da ne održava svoju riječ, da krši svako svoje obećanje i svoju zakletvu.

²⁸ STARČEVIĆ, Djela I., 20.

²⁹ STARČEVIĆ, Djela I., 61. Radi se o Rákóczijevu *Proglassu međunarodnoj javnosti „Recrudescunt inclytæ gentis Hungaræ vulnera“* koji je knez izdao 7. lipnja 1703. (ali je tiskan tek 1704.). U *Proglassu* se nabrajaju sve povrede prava Ugarske (21 članak), a Starčević citira 14. točku *Proglassa*.

„Naći ćete u knjigi g. Kukuljevića izdanoj pod naslovom ‘jura regni’ da otci naši kao danas izabravši Ferdinanda I. za kralja si, već sutra počese plakati protiv neveri, proti izdaji, proti neobdržavanju reči i ugovora. Odonda, gospodo, kako plakahu oni i njihova detca bez prestanka, tako plaćemo i mi danas.“³⁰

Navedeni citat o plaču još nas više vraća u 17. i početak 18. stoljeća. Opća europska moda tada je bila u političkim proglasima izazvati solidarnost javnosti plaćem. Mađarska povjesničarka Ágnes R. Várkonyi upozorila je na djelo *England's Tears and lamentation for her lost friend Peace* koje je tiskano u Engleskoj 1642. godine, na početku građanskog rata.³¹ Knez Rákóczi koristi se istim sredstvom radi izazivanja solidarnosti međunarodne javnosti, a Starčević to čini u Saboru 1866. Nakon njegovih riječi: „Tako plaćemo i mi danas“ publika u Saboru gromko je vikala: „Živio!“

Ne znamo je li Starčević bio upoznat s tekstem *Promišljanja* (znao je mađarski, pa ne možemo isključiti da je pratio raspravu oko objavljivanja toga spisa), ali sasvim je sigurno poznao i Rákóczijev *Proglas Hrvatima* iz 1703. godine koji je sastavio knežev tajnik Pál Ráday, u čijem je obiteljskom arhivu njegov rođak László Ráday pronašao tekst *Promišljanja* i dao ga objaviti u Jókaijevu listu *Hon* 1868. godine. Tekst kneževa *Proglasa* jasno pokazuje da je autor poznao *Promišljanja*, jer ponavlja gotovo iste povrede prava Hrvata koje se nabrajaju i u tekstu političkog spisa iz 1665. godine (možda je i zato njegov potomak krivo pomislio da je Pál Ráday ujedno i autor *Promišljanja*). Znamo da knežev *Proglas* nije naišao na podršku hrvatskih staleža, odbili su sudjelovati u ustanku, uzalud je spomenuo Rákóczi: „I mi smo vaše slavne krvi potomci.“ Hrvati se nisu htjeli pridružiti njegovoj borbi protiv Habsburgovaca.

Obično povjesničari kažu da su se, zbog straha od mnoštva protestanata u kneževu taboru i eventualnog ugrožavanja pozicije Katoličke crkve u Hrvata ili zbog turske opasnosti koja se u Hrvatskoj više osjećala, bojali prekinuti veze s Austrijom, koja je za njih predstavljala zaštitu. Ja mislim da je, uz te činjenice, i s nekoliko rečenica u kneževu *Proglasu* kojim je htio izazvati solidarnost i podršku hrvatskog plemstva, postignut suprotan efekt:

³⁰ STARČEVIĆ, Djela I., 61.

³¹ *England's Tears and lamentation for her lost friend Peace*. London, 1642.; *England's Tears for the Present Wars*, London, 1644.; *Europa's Tears for the Present War. in Newcastle*, J. S. A. M. 1715. Na ovaj engleski tekst poziva se u svojem članku Ágnes R. VÁRKONYI – u njemu Rákóczijev *Proglas* stavlja u tadašnji europski kontekst. Ágnes R. VÁRKONYI, „Ad perpetuum rei memoriam“: Rákóczi *államáról*, u: *Magyar Tudomány* 48, 6, 2003., 699-712.

„Sjetite se staleži i redovi, koliko je slavnih rodova uništila austrijska kuća. Gdje su sada Zrinski koji su pronosili vašu slavu? Gdje su Frankopani, ti nekad čvrsti stupovi obrane? Nije mirovala požuda austrijskih despota dok nije smrtnim presudama prvake Kraljevstva (...) ovjenčala vječnom slavom mučenika za preslatku domovinu.“³²

Umjesto izazivanja osjećaja solidarnosti, te rečenice utjerale su strah u kosti hrvatskim plemićima, jer su se s pravom bojali da Austrija može i njih uništiti ako kneževa borba završi neuspjehom.

Starčevićeve ideje vršile su jak utjecaj na poglede mnogih Hrvata, među njima i književnika, ali njegov je stil i nadahnuo neke od njih, čak i u 20. stoljeću. Nije slučajno što kod Miroslava Krležu, u *Baladama Petrice Kerempuha*, Stari (Starčevićev nadimak) spada u vrlo malobrojne povijesne ličnosti koje autor pjesama bez prigovora cijeni i poštuje i kaže za njega da je „jedini lampaš v kermežljivoj noći“³³.

Međutim Starčevićev utjecaj možemo uočiti i u slici (predodžbi) Mađara kod Krležu! U *Zastavama* me divljenje staroga preuzvišenog gospodina Emeričkog mađarskoj prijestolnici i simbolima mađarske vlasti podsjeća na Starčevićeve satirične izjave o mađaronima, a bujica buntovnih riječi mladog Kamila Emeričkog protiv svjetonazora svojeg oca podsjeća me pak na Starčevićeve snažne govore protiv iste peštanske gospode. Kako se Krleža oštro suprotstavlja mađarskoj „grofovskoj bagri“, ali obožava Sándora Petőfija i Endrea Adyja, tako je i Starčević najodlučnije osudio težnje mađarske elite da vlada Hrvatskom, ali nije mrzio Mađare, o čemu svjedoči njegov govor na Krasici 1881. godine:

„Ja sam nekadanje Madžare poznavao živući među njima, - Na temelju onog poznanja i razmišljanja o našem i njihovu položaju, ja sam došao do osvjedočenja: da Bog nije stvorio, da zemljopisno nisu namješćena osim Hrvata i Madžara dva naroda koji bi tako bili upućeni i pozvani na međusobno prijateljstvo, upravo bratimstvo.“³⁴

³² V. Rákóczi je *Proglas* u: *Ráday Pál iratai 1703-1706*, Budapest, 1955., 111-114. Rákóczi je *Proglas* citiram u hrvatskom prijevodu Borisa NIKŠIĆA, koji je hrvatsku verziju *Proglasa* objavio kao dodatak svojem članku; Boris NIKŠIĆ: Ustanak Franje II. Rákóczi i Hrvatska, u: *Riječ, časopis za književnost i kulturu Hrvata u Mađarskoj*, 3, 1999., 18-28.

³³ Tomislav Ladan zato i bira za *motto* predgovora (zapravo uvodne studije) Krležine stihove u knjizi u kojoj su 1971. prvi put nakon 1945. godine objavljeni Starčevićevi odabrani politički spisi. Ante STARČEVIĆ, *Politički spisi* (Ladan, Tomislav ur. i predgovor), Zagreb: Znanje, 1971.

³⁴ STARČEVIĆ, Djela I., 184.

Zaključak

Daleko 17. stoljeće, tekst jednoga starog političkog spisa i jedna neuspjela mađarsko-hrvatska politička suradnja s tragičnim završetkom na zanimljiv i osebujan način vršili su utjecaj i na ljude 19. stoljeća. Za nas koji se bavimo pružanjem prošlosti ta činjenica potvrđuje da je ipak istinita Horacijeva tvrdnja: *Non omnis moriar, multaue pars mei, vitabit Libitinam*.

Literatura

- BENE, Sándor i Sándor SZABÓ. Oktatás jó elmélkedésre, *Hadtörténelmi Közlemények*, 113, 2000., 437-476.
- BENE, Sándor. *Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát históriája*, Budapest: Argumentum, 2000.
- GÁNGÓ, Gábor. Jókai Mór és Rudolf trónörökös barátsága, u: *Irodalomtörténet*, 3, 2003., 380-395.
- GROSS, Mirjana. *Izvorno pravaštvo*, Zagreb, 2000.
- GROSS, Mirjana. *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004.
- HEKA, László. Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében, u: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica*, Tomus LIV. Fasciculus 9/1998, Szeged, 10, 24-26.
- HERMANN, Róbert. A főhercegnő és a bán intim pózban, *Rubicon*, 20, 5, 2010, 56-63.
- KALAPIS, Zoltán. *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból*. Újvidék: Fórum Könyvkiadó, 2002.
- KATUS, László. Deák Ferenc és a horvát kiegyezés, u: KATUS, László: *Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek* (Nagy, Mariann i Vértesi, Lázár ur.), Pécs, 2008., 255-271.
- KOŠČAK, Vladimir. *Josip Juraj Strossmayer / Franjo Rački: Politički spisi*, Zagreb, 1971.
- KURELAC, Miroslav i Zoran LADIĆ. Pokret za ocjepljenje Hrvatskog Kraljevstva od Habsburške Monarhije, u: *Povijest Hrvata, knj. 2: Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata* (Valentić, Mirko i Čoralić, Lovorka ur.), Zagreb: Školska knjiga, 2005., 130-143.
- LŐKÖS, István. *Nemzettudat és regény: Magyarsággép a 19. századi horvát szépprózában*. Csokonai könyvtár: Bibliotheca studiorum litterarium, 32, Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. Petar grof Zrinji i Franjo grof Frankopan, u: *Leptir. Zabavnik za godinu 1861.*, 113-170.
- MIJATOVIĆ, Anđelko. *Zrinsko-frankopanska urota*, Biblioteka posebna izdanja, Zagreb: Alfa, 1999.
- MIKSZÁTH, Kálmán. *Jókai Mór élete és kora*, Budapest, 1982.

- NEMEC, Krešimir. Pravaštvo i hrvatska književnost, u: *Jezik književnosti i književni ideologemi* (Bagić, Krešimir ur.), Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 2007., 119-129.
- NIKŠIĆ, Boris. Ustanak Franje II. Rákóczija i Hrvatska, u: *Riječ, časopis za književnost i kulturu Hrvata u Mađarskoj*, 3, 1999., 18-28.
- PAULER, Gyula. Gróf Ráday László, *Századok*, 2, 1868., 584-586.
- PAULER, Gyula. *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, sv. 1-2, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1876.
- RAČKI, Franjo. *Izprave o uroti bana P. Zrinskog i kneza Fr. Frankopana*, Zagreb: JAZU, 1873.
- RESS, Imre. *Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában*, Budapest: L'Harmattan, 2004.
- ŠIDAK, Jaroslav. Urota Zrinsko-frankopanska kao historiografski problem, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2, 1972., 5-21.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. Poslednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine, u: *Poslednji Zrinski Frankopani [1908]* (Kostelić Ante ur.), Biblioteka reprinti, 4, Zagreb: Stih, 2008., 9-123.
- SMIČIKLAS, Tade. *Poviest hrvatska*, sv. 1-2, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1879. – 1882.
- ŠOKČEVIĆ, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.
- ŠVEAR, Ivan. *Ogledalo Ilirije, iliti Dogodovština Ilirah, zatim Slavenah*, Zagreb, 1839. – 1842.
- SZILÁGYI, Ágnes Judit. *Érdekes személyiségek, emlékezetes viták a magyar történetírásban, 27 történetéskportré*, Budapest: Palatinus, 2007.
- TUSOR, Péter. A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664), *Történelmi Szemle*, 57, 2015., 219-250.
- R. VÁRKONYI, Ágnes. Történešzvíta Zrínyiről 1868-ban, u: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére* (Gergely, Jenő gl. ur.), Budapest: ELTE, 2000., 627-640.
- R. VÁRKONYI, Ágnes. „Ad perpetuam rei memoriam“: Rákóczi államáról. U *Magyar Tudomány*, 48, 6, 2003., 699-712.
- VÉR, Eszter Virág: „... egy áldott emlékezetű királyné...“: Adalékok Jókai Mór mítikus Erzsébet-képének alakulásához, *Aetas: történettudományi folyóirat* 30, 1, 2015., 59-86.

Summary

Late Reverberations of Theoretical Preparations for the Conspiracy: A Political Plan from the 17th Century in the Hungarian (and the Croatian) Public Life in 1868; Political Background to the Publication of an Act and the Creation of the Scientific Monograph by Gyula Pauler on the 'Conspiracy'

The publication of an old 17th-century political act in form of a series on the pages of the daily paper *Hon* in 1868, authored by Mór Jókai, stands in relation of dependence with the political situation in the years surrounding the Croatian-Hungarian Pact – *Nagodba*. In this issue, Sándor Bene analyses the content of this act and the issue of its authorship. This paper aims at presenting late reverberations of the act that became known under the title *The Education for a Good Reflection on Hungary's Ruined State* (hereinafter referred to as: *The Reflections...*), and that provoked in Hungary, as early as in 1868, a discussion as strong as the Conspiracy itself. In the Croatian historical science, it is known as the Zrinski-Frankopan Conspiracy, whilst in the Hungarian literature, it bears the name of the first leader of this aristocratic conspiracy – the Palatine priest Ferenc Wesselényi. Gyula Pauler, Hungarian historian, joined the discussion on *The Reflections*. Eight years later, he published a scientific monograph on the Conspiracy. This scientific (and political) discussion, together with the historical background to the creation of Pauler's scientific work, occurred in the time of the establishment of the state of Austro-Hungary (and of the Croatian-Hungarian Pact – *Nagodba*). This was a time when the Hungarian public was attempting to come to terms with the fact that two decades after their fight for independence had been suppressed, it had to accept the new political reality and a member of the Habsburg dynasty as its ruler. This paper presents the political background to this work, which at first glance seems scientific only. It moreover sheds light on the life and political turns in the career of Mór Jókai, literary writer and editor of the paper *Hon*, former revolutionary and republican, later Crown Prince Rudolf's friend (and Empress Elisabeth's favourite writer), as well as on the political viewpoint of historian Gyula Pauler. He was born in Zagreb, as his father, Tivadar Pauler, was professor at the Faculty of Law of the Royal Academy in the capital of Croatia then, whereas later, following the *Nagodba*, he held the function of minister in several Hungarian governments. The paper furthermore endeavours to show the connection between Ante Starčević's rhetoric in particular and the speeches in the style of the Party of Right and the gravamina rhetoric of *The Reflections* in general, or rather political manifestos and parliament speeches in the 17th century and in early 18th century.

Keywords: 17th century; 19th century; Habsburg Monarchy; public opinion; Hungarian history; Croatian history; history of historiography; Zrinski-Frankopan Conspiracy; Gyula Pauler; Ante Starčević; political speeches.